

ИЛК ИСЛОМ ДАВРИДА ҲАДИСЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ

Дониёр Муратов

Ўзбекистон халқаро ислом академияси,

Ислом тарихи ва манбашунослиги бўйича фалсафа фанлари доктори PhD ,
Исломшунослик ва ислом цивилизациясини ўрганиш ICESCO кафедраси катта
ўқитувчиси.

11, A.Kadiri, Tashkent, 100011, Uzbekistan.

doniyorhoji@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Бу мақолада Ҳадис илми ривожланиш тарихи, Расулуллоҳ (с.а.в.) нинг ижтимоий ҳаётда берган кўрсатмалари муҳокама қилинган. Мақолада Пайгамбар (с.а.в.) Қуръони карим суннатдан олинган ҳукмларини ўз саҳобаларга ўргатиш ва тушунтиришда ўша давр таълимнинг барча услублардан фойдаланганликлари ҳақида маълумотлар берилган. Саҳобийлар ҳам ҳадис ўрганишда ўта жиддий иш олиб борганлар. Саҳобийлар Пайгамбар (с.а.в.)дан ҳадис ўрганиш мақсадида узоқ жойлардан Мадинага қилган сафарлари ҳақидаги фикрлар баён этилган.

***Калим сўзлар:** Қуръони карим, суннат, саҳобалар, мадрасалар, Имом Бухорий, аёллар, Муслим, Умар ибн Хаттоб, Уқба ибн Ҳарс, талабчанлик, мажлис, тадбир ёки байрам, хутба.*

ABSTRACT

This article discusses the history of the development of the science of hadith, the instructions given by the Prophet (saas) in social life. The article states that the Prophet (saas) used all the methods of teaching at that time to teach and explain to his Companions the rulings of the Qur'an from the Sunnah. The Companions also took the study of hadith very seriously. It is narrated that the Companions traveled to Madinah from distant lands to learn hadith from the Prophet (saas).

***Keywords:** Quran, Sunnah, Companions, Madrasas, Imam Bukhari, Women, Muslim, Umar ibn Khattab, Uqba ibn Hars, demand, meeting, event or holiday, sermon.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается история развития науки о хадисах, наставления, данные Пророком (саас) в общественной жизни. В статье говорится, что Пророк (саас) использовал все методы обучения того времени, чтобы учить и объяснять своим сподвижникам постановления Корана из

Сунны. Сподвижники также очень серьезно относились к изучению хадисов. Рассказывают, что сподвижники прибыли в Медину из далеких земель, чтобы узнать хадисы от Пророка (саас).

Ключевые слова: Коран, Сунна, Сподвижники, Медресе, Имам Бухари, Женщины, Мусульманка, Умар ибн Хаттаб, Укба ибн Харс, требование, встреча, событие или праздник, проповедь.

КИРИШ

Ҳадис илми тарихини ўрганиш ўзига хос муҳим аҳамиятга эга. Зеро ўша вақтда Расулulloҳ (с.а.в.) одамлардан ажралиб олган, уларнинг ишларига аралашмайдиган, хурсандчилигида алоҳида, дардларда дардсиз бўлмаган. Аксинча, ҳар бир ишда одамлар билан бирга, маслаҳатлашган ҳолда, ҳамдард бўлиб, ўз хадисларини турли ўринларда кишиларга ўргатганлар. Масалан, одамлар фарзандли бўлганида, қулоғига азон айтиш, ақиқа қилишни ўзлари кўрсатган ҳолда ўргатганлар.

Пайғамбар (с.а.в.) Қуръони карим ҳукмларини ва ўз суннатларини саҳобаларга ўргатиш ва тушунтиришда ўша давр таълимнинг барча услублардан фойдаландилар. Ўша даврда мадрасалар ёки алоҳида билим беришга мўлжалланган ўқув бинолари бўлмаган. Бу ишни масжид бажарган. Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) масжидда имом, мударрис, хатиб, қози ва муфтий вазифасини бажарганлар. Шу билан бирга оддий инсон сифатида оила бошлиғи, ота, қариндош каби вазифаларни ҳам бажарганлар.

Саҳобаларга таълим-тарбия ва дин ҳақидаги билимларни осон ва тингловчиларга малол келмайдиган тарзда ҳафтанинг ҳар кунида эмас, балки муайян кунларида ўргатар эдилар. Бу билан устозлик вазифаси орқали ҳадис ва суннатларини ўргатганлар. Масалан, ҳадисда «Аллоҳ таоло мени қўпол қилиб эмас, муаллим ва енгиллатувчи қилиб юборган», дейилган¹.

Хатиб сифатида эса маъруза қилиб инсонларни ҳидоятга чақирар, имом сифатида намоз ўқиш тартибини кўрсатиб берганлар². Муфтий сифатида ҳаётда учрайдиган муаммоли масалаларга қониқарли фатво берар эдилар. Баъзи ҳолларда, Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ўзлари саҳобалардан фатвони сўраб фатво айтар, бирор нарса ҳақида сўраб ўзлари жавоб берар, бирор масала юзасидан тўхтаб қолсалар Аллоҳнинг кўрсатмаси тушгунча сукут сақлар, ҳукм келгандан

¹ Имом Муслим. Саҳиҳ. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 2012. – Т. 2. – Б. 358.

² Муҳаммад Абу Заҳв. Ал-Ҳадис ва-л-муҳаддисин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 1984. – Б. 121.

кейин уни тушунтирар эдилар³. Масалан, ҳадисда «Пайғамбар (с.а.в.) барча озиқ тишли йиртқичларни ейишдан қайтардилар», дейилган (Имом Бухорий ва Муслим ривояти). Қози бўлиб одамлар орасида ҳукм чиқариб берганлар. Бунга мисол тариқасида «зиҳор» ҳақидаги оятнинг нозил бўлиши сабабларини келтириш мумкин (Мужодала, 1-4)⁴.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) ҳар бир ишда намуна кўрсатиш йўли билан саҳобаларга таълим берар эдилар. У киши кибр-ҳавоси баланд, ўз умматидан ажралиб қолган султон эмас, балки улар орасида юриб инсоний фазилатларга чақирувчи ҳадисларни тарқатганлар. Оилада ота ва эр, қўшни, маслаҳатчи, жамоа сардори ва жамиятдаги инсонга хос барча вазифаларни бажариб, улар орқали ҳадисларни ўргатганлар. Касалларни бориб кўрар, жанозаларида қатнашар, одамларнинг муаммоларини ечиб берар, низоларини бартараф қилар, ихтилофларини келиштирар эдилар, саҳобалар эса бу йўллар ила ҳадисларни унинг барча кўрсатмаларини қулоқларига қуйиб, қалблари билан ҳис этиб ўрганганлар.

Саҳобалар Расулulloҳнинг ҳар қандай кўрсатмаларини турли ҳолатларда бўлишларидан қатъи назар, ихтилоф қилмасдан қабул қилишар эди. Дунёвий ишларда Пайғамбар (с.а.в.) саҳобалар билан маслаҳат қилар, уларнинг фикрларига қўшилар эдилар. Шу билан бирга улар Пайғамбар (с.а.в.) суҳбатларида керакли нарсаларни сўраб олар, маслаҳатлашар эдилар. Баъзи саҳобалар ўз қўшниси билан келишиб олиб, навбатма-навбат Пайғамбар (с.а.в.) мажлисларида бўлиб, янги эшитганини бир-бирларига етказар эдилар. Имом Бухорий ривоятига кўра, саҳоба Умар ибн Хаттоб қўшниси билан келишиб шундай қилар эдилар⁵.

Саҳобийлар ҳам ҳадис ўрганишда ўта жиддий иш олиб борганлар. Саҳобийлар Пайғамбар (с.а.в.)дан ҳадис ўрганиш мақсадида узоқ жойлардан керакли масала юзасидан Мадинага келиб кетишар эди. Имом Бухорий «ал-Жоми ас-саҳиҳ»нинг илм китобида ривоят қилган ҳадисда Уқба ибн Ҳарс саҳоба Абу Ихобнинг қизига уйланди. Шунда бир хотин келиб, Уқбага: «Мен сени ҳам, сен уйланаётган қизни ҳам эмизганман», – деди. «Мен сизнинг мени эмизганингизни билмасман, менга айтган ҳам эмассиз», – деди Уқба. Шундан

³ Ўша асар. – Б. 122.

⁴ Қуръони карим: маъноларининг таржима ва тафсири / таржима ва тафсир муаллифи Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети, 2007, – Б. 547.

⁵ Муҳаммад Абу Заҳв. Ал-Ҳадис ва-л-муҳаддисин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмкйа, 1984. – Б. 122.

сўнг Уқба Мадинага, Расулуллоҳнинг ҳузурларига бориб, бу тўғрида сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.): «Қандай хотин қиласан, разои эмиқдош синглинг деб сенга айтибди-ку ахир!?» – дедилар. Ажратиб қўйдилар, қиз бошқа эрга тегиб кетди⁶.

Агар Расули акрам (с.а.в.) бирор ўта муҳим нарсанинг хабарини берсалар уни уч марта ёки одамлар тушуниб олишлари учун унданда ортиқ такрорлар эдилар.

Шунингдек, баъзи саҳобийлар ўз қўшнисини билан келишиб, бир кун у, бир кун бу қилиб Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг олдиларида бўлишган. Шу билан бирга саҳобийларнинг ўзилари ҳам ҳадисларни бир-бирларига эслатиб турганлар. Аёллар ҳам ҳадис ўрганишда эркаклар сингари ўта талабчан бўлгани манбаларда қайд этилган.

Пайғамбар (с.а.в.)нинг мажлислари фақат эркаклардан иборат бўлмай, балки кўпгина аёллар ҳам мажлисда ҳозир бўлиб ҳадисларни эшитганлар. Ҳайит намози каби оммавий тадбир ёки байрамларда аёллар жамоат бўлиб Пайғамбар (с.а.в.) маърузаларини эшитиш учун масжидга чиққанлар. Пайғамбар (с.а.в.) ҳайит куни олдинги сафдаги эркакларга хутба қилиб бўлганларидан сўнг орқа тарафга, яъни аёллар томонига ўтиб сўзлар эдилар. Ваъз-насиҳат хутбалари эркакларга кўп бўлар, аёллар эса орқа қаторда аксарият ҳолларда эшитмасдан қолардилар. Сўнг улар Пайғамбар (с.а.в.)га вакиллар юбориб, аёлларга ҳам бир кунни ажратиб хутба қилишларини талаб қилишди. Мана шундан сўнг аёлларга алоҳида хутба ўқиладиган бўлган.

ХУЛОСА

Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг аёллар билан бундай илмий мажлислари кам бўлгани учун, аёллар кўп шаръий масалаларни очиқ-ойдин билишга қизиқиб, у кишининг ҳузурларига бир неча аёлни элчи тариқасида юборар, улар керакли зарур масалаларга ойдинлик киритиб, яхши тушуниб бошқаларга ҳам тушунтириб берардилар. Баъзи аёллар эса уларнинг жавобларига қоникмасдан ўзлари Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳузурларига борардилар, илм ўрганишда аёлларга хос бўлган баъзи масалаларни очиқ-ойдин сўрардилар.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Пайғамбар (с.а.в.) мажлислари ҳеч қачон издошларининг эътиборидан четда қолмас, уларда ҳам диний ҳам дунёвий масалалар ҳал қилинарди. Чунки диний масалаларнинг аксарияти ҳадислардан иборат бўлган. Ҳадис тарқатишда ўша даврнинг барча усулларидан фойдаланилган дейиш мумкин.

⁶ Муҳаммад Абу Заҳв. Ал-Ҳадис ва-л-муҳаддисин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмкйа, 1984. – Б. 122.

АДАБИЁТЛАР (REFERENCES)

1. Муҳаммад Абу Заҳв. Ал-Ҳадис ва-л-муҳаддисин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмкйа, 1984. – Б. 122.
2. Имом Муслим. Саҳиҳ. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 2012. – Т. 2. – Б. 358.
3. Муҳаммад Абу Заҳв. Ал-Ҳадис ва-л-муҳаддисин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмкйа, 1984. – Б. 121.
4. Қуръони карим: маъноларининг таржима ва тафсири / таржима ва тафсир муаллифи Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети, 2007, - – Б. 547.